

A csepregi polgárok Helytörténet országos háttérrel

Volt idő, amikor a helytörténet-írás kissé lenézett műfajnak számított Magyarországon. Szerencsére ma már messze nem ez a helyzet. Az igényes helytörténeti munkák megjelenése a 2000-es évektől ismét reneszánszát éli, ahogyan azt például a *Száz Magyar Falu* című községmonográfia-sorozat közkeletvése jelzi. Egyre gyakrabban találkozhat az olvasó a társadalomtörténetbe mélyen beágyazott helytörténeti monográfiával, amely törekszik arra, hogy bemutassa az adott község (faluk, város) és régió, valamint az ország történelmét, társadalmi és gazdasági folyamatait a maga szimbiózisában.

Óhatatlanul fölmerül a kérdés, mi a haszna a helytörténet-írásnak. Erre két válasz adható. Megközelíthetjük a kérdést a helyi lakosok szempontjából: a helytörténet-írás szerepe az lehet, hogy erősítse, mélyítse a helyi lakosok identitását. Ám adható egy másik válasz, a történettudomány felől: azzal, hogy a helytörténet-írás a „nagy” (országos) eseményeket, azok következményeit bemutatja „kicsiben”, hozzájárul ahhoz, hogy emberközelbe hozza a nagy történelmi eseményeket – akár a holokauszt borzalmát, akár a zsidótörvényeket és a kitelepítéseket, akár a választásokat, háborúkat, vagy éppen a kollektivizálást. A történettudomány és a történelemoktatás (éppúgy, mint az irodalomoktatás) hibát követ el, ha nem használja ki a helytörténet általi léptékváltást arra, hogy bizonyos folyamatokat átélhetővé, érzékelhetővé tegyen.

Jobst Ágnes, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára munkatársának könyve, amely szülővárosa, Csepreg fejlődését kíséri nyomon – mint a kötet címe jelzi – a történelem „viharain” keresztül, szép példája a mezo- és makrotörténeti folyamatokba mélyen beágyazott, azokra reflektáló helytörténeti munkáknak.

A szerző korábbi, 2015-ös monográfiájában földolgozta a keletnémet Stasi és a magyar állambiztonság együttműködését. Mostani műve egy nyugat-dunántúli kisváros, Csepreg történetét mutatja be a késő dualista kortól 1960-ig, „Ferenc Józseftől Kádárig”. A szerző mikrotörténeti keretben, de a mezoszintű (regionális, illetve megyei) történésekkel összhangban mutatja be a 20. század ismert sorsfordító eseményeit, az Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország fölbomlását, a két világháborút, a holokausztot, a háborút követő újjáépítést és a „lappangó szovjetizálást” (ahogyan a könyvében nevezi), vagyis a többpártrendszer és a parlamentarizmus fölszámolását, majd a Rákosi-korszakot és az 1956-os forradalmat. A könyvet a mezőgazdaság kollektivizálásának kiteljesedése zárja, ami a döntően agrárszerkezetű Csepreg sorsát döntően meghatározta. Egy rövid kitekintés erejéig Jobst Ágnes a rendszerváltás után is elkalauzolja olvasóit: ismerteti, hogy Csepreg város 1995. július 1-jén kapta vissza városi rangját. (168.) Valóban ez a kerek lezárása a történelemnek, s így válik kronológiailag évszázadossá a közölt történet.

A könyv tizenegy fejezetre tagolódik, ezt bevezetés, a szükséges irodalomjegyzék, valamint melléletek egészítik ki. Jobst Ágnes beépítette könyvébe munkahelyének, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Csepregre és térségére vonatkozó iratanyagát, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár, a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri és Soproni Levéltára, illetve a Vas Megyei Levéltár iratait. Összesen hét levéltárban folytatott kutatást könyvéhez, ami jelzi, mennyire elkötelezett volt a téma földolgozásában, a rendelkezésre álló föllelhető forrásanyagok alapján. A felhasznált

irodalom jegyzéke negyven tételt tartalmaz. Ezenkívül a mellékletben képjegyzék, személynévmutató, valamint négy névjegyzék található: az I. világháborúban elesett csepregi illetőségű katonák névjegyzéke, a holokauszt során meggyilkolt áldozatok névjegyzéke, az ÁVH által 1951. március 30-ig letartóztatott lakosok névsora és az 1956-os forradalomban résztvevő csepregi lakosok hatósági jellemzése.

Úgy gondolom, a fentiek is bizonyítják, milyen hihetetlen adattengerben kellett kutatni, mekkora információömeget kellett mozgatni, s mekkora szorgalomra, elhivatottságra és türelemre volt szükség ahhoz, hogy a 20. század nagy tragédiái Csepreg vonatkozásában földolgozhatóak legyenek. Az I. világháborús áldozatok névjegyzékének összeállításában a szerző férje, Szabó Péter hadtörténész nyújtott segítséget.

Jobst Ágnes a bevezetésben kifejti elhivatottságát, hogy könyvével a település történetét megíró csepregi lokálpatrióta szerzők (pl. Farkas Sándor, Dénes Jenő, Rajczy Mária Mechtilda, Wellner Lőrinc, Dénes József, Marczin Ida, Sági Ferencné) munkáját kívánja folytatni.

Kicsit hiányolhatjuk a csepregi történelem korábbi időszakainak leírását, bár a korai évszázadok hiánya érthető annyiban, hogy Jobst Ágnes kutatási területe a 20. századi történelem. A szerző utal arra, hogy a földrajzi fekvés meghatározta az előbb falu, majd 1348-tól *civitas*ként említett mezőváros, utóbb járási székhely funkcióját betöltő Csepreg fejlődését, gazdasági életét. Ezen a ponton, Csepreg térségében az Alpok keleti lábánál elterülő dombvidék és a Kisalföld síkja ad egymásnak találkát. A település térsége a Rába–Rábca vízgyűjtő területéhez tartozik, ami szintén meghatározta a fejlődését: kereskedelmi központtá válásában a Rábca közelsége játszott szerepet, ahol egy átkelő biztosította a közlekedést. A város ekkori címere háromtornyos városfalat ábrázol, ami lakosainak öntudatosságára utal – vagy éppen arra, hogy a várispánság egy darabig Csepreg falai között működött.

A *történeti kitekintés* (10–15.) című fejezet bemutatja a dualizmustól a Horthy-korszak megalapozásáig terjedő időszak társadalom-, gazdaság- és politikatörténeti fejleményeit. A 19. század során több olyan intézmény alakult – részben a polgári államhoz kapcsolódóan –, amelyek léte a korszakban mércéje és egyben előmozdítója egy-egy település polgárosodásának (gyógyszergyár, 1842, postahivatal, 1857, takarékszövetkezet, 1873).

A *Soproni Napló* tudósítása beszámol 1913-ban a Kőszeget és Sárvárt Csepregen keresztül összekötő vasútvonal kiépítéséről. Itt jegyzem meg, hogy a puhafedeles könyv borítójának hátoldalán a csepregi vasútállomás fényképe látható. A vasút kiépülése fontos szempont a dunántúli városok fejlődésében. A recenzens azt tapasztalta Győr-Moson megye politika-, társadalom- és választástörténetének vizsgálata során, hogy a vasút alapvetően meghatározta nemcsak a gazdasági lehetőségeket, hanem általában a politikai kultúrát is.

A vasút – mint azt a Vadnyugat történetéből is tudjuk – Janus-arcú jelenség volt: azzal, hogy embereket, árukat szállított, fölbontotta a hagyományos közösségeket, ám kétségtelenül bekapcsolta azokat a gazdaság vérkeringésébe. A közlekedés és ipari tevékenység mindig megbontotta a mezőgazdasági, kiskereskedelmi arculatú kisközösségek társadalmát, ahogyan azt Knut Hamsun érzékletesen ábrázolta *Az anyaföld áldása* című regényében, igaz, ott nem a vasút, hanem a távíró és a bánya jelképezi a modernizáció Molochját. Kogutowicz Károly földrajztudós 1930-as művében kiemelte a vasútnak a mindennapi életre gyakorolt hatását: a vasútvonalak mentén, és azokhoz közel fekvő települések előrehaladtak a polgárosulásban, míg a vasútvonalaktól távoli települések zárt szigetet alkottak, kiestek a modernizáció főáramából.

Sok helyen a Dunántúlon ma is érzékelni, hogy a vasúttól, illetve ma már a közúttól, autópályától, s a nagyobb centrumoktól, valamint a folyóktól, Balatontól távolabb fekvő települések lényegesen szegényebbek, elmaradottabbak, mint azok, amelyek szerencsés

fekvésük folytán több munkahelyet és több tőkét vonzanak magukhoz. Ami erősen árnyalja az – Alföldről nézve – „szerencsés, prosperáló Dunántúl” képét. Mindez azért is érdekes, mert Csepreg – 1950-ig – Győr-Moson megyéhez tartozott, annak 1922-es létrehozatalát (Győr és Moson megyék egyesítése) követően. Így lehetőség nyílik összehasonlítani Csepreg fejlődését a szintén győr-mosoni, igaz, jóval északabbra fekvő Mosoni-síkság korabeli társadalmi, gazdasági viszonyaival. A recenzió során többször élek a közel azonos régióban fekvésből fakadó összehasonlítás lehetőségével.

A fejezet szól a vörös- és fehérterrorról, amelyek – rossz szóval – sláger témának számítanak. Akit ennek a témának a csepregi és Csepreg környéki vonatkozásai érdekelnek, jól teszi, ha a témával való ismerkedést Jobst Ágnes könyvével kezdi.

A két háború közötti időszakot bemutató fejezet (16–39.) elsősorban a helyi gazdaságra és oktatásra, valamint az egyesületi életre fókuszál. A II. világháború helyi vonatkozásairól szóló fejezet (40–52.) azzal a tanulással szolgál, hogy a kistelepülések elszenvedői voltak a nagy makroméretű történelmi eseményeknek. A könyvnek erénye, hogy Jobst Ágnes nem egyszerűen helytörténetet ír, hanem a lokális társadalmi, gazdasági, politikai eseményeket végig ütközteti, szembesíti az országos fejleményekkel.

A könyv legerősebb, legjobban alátámasztott fejezetei a II. világháború végétől kezdődnek. *A lappangó szovjetizálás* (52–74.) részletesen elemzi a Csepregért folytatott politikátörténeti összeggést is kap az olvasó. Tanulságos az 1945-ös választás eredménye, ahol a Független Kisgazdapárt 65%-os, a Szociáldemokrata Párt 20%-os eredményt ért el. Érdemes ezt összevetni a Csepregtől távolabb fekvő, s iparosodottabb Mosonmagyaróvár 1945-ös választási eredményével: ott az FKGP 33%-os, a Szociáldemokrata Párt 40%-os eredményt ért el. A két település eredményeinek összehasonlítása jól mutatja, mennyire más a társadalmi miliő egy ipari jellegű gazdasági centrumban és egy jóval kevésbé ipari jellegű településen, még egyazon régióban is. Az viszont közös, hogy a választók többsége a kisgazdapárti és a szociáldemokrata erőknél szavazott bizalmat, ami persze e két párt addigi ismertségét, helyi társadalmakba ágyazottságát, valamint a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt relatív ismeretlenségét tekintve nem csodálható.

A könyv erőssége – az igényes stíluson, a forrásfeltáráson, a lokális és országos szempontok szembesítésén, egymásra vetítésén kívül – a személyes emlékek és a „hideg” politikátörténeti folyamatok ütköztetése. A két szint, a lokális és az országos kap egy kiegészítő elemet, a helyi szinten élő átlagemberek élményei révén. Például Jobst idézi Szabó Ferenc lakatos 1953. február 20-i beszámolóját a tizennégy csepregi családot érintő kitelepítés végrehajtásáról. (74.) Ezek az emlékek teszik a csepregi helytörténetet élővé, s egyúttal közelítik a könyvet a „mindennapok történetének” leírásához.

A következő három fejezet az „ötvenes évek” és a rá adott helyi társadalmi válaszreakció leírásával foglalkozik. A nyugati fekvés évszázadokon keresztül meghatározta Csepreg sorsát. Nem volt ez másként 1945 után sem, ám ekkor már a nyugati fekvés negatív hatással járt. A határövezet kiépítése megkeserítette sokak életét. Rákosiék nem kerteltek a tekintetben, hogy a nyugati megyéket (Vas, Győr-Moson, Sopron) tekintik a „legbűnösebb” megyéknek, lévén, sztereotip fölfogásuk szerint a Nyugat- és Északnyugat-Dunántúl lakossága a Horthy-korszakban mindig „jobboldali”, konzervatív volt. A parasztpolgárságról sem volt jó véleményük: amit a csepregiek és mások erénynek tartottak, azt a rendszer visszajára fordítva hibaként ítélte meg és el. Szerintük a térség parasztsága nem eléggé „demokratikus” érzelmű, ami az ő fölfogásukban azt jelentette, hogy túlzottan kapitalista mentalitású, s így ellenfele a szocializmusnak, ráadásul ez a térség volt a katolikus egyház fő központja. A helyzetet még tetézte, hogy a

Demokrata Néppárt e térség kistelepülésein kapta legtöbb szavazatát. Csepreg számára különösen fájdalmas volt a Rákosi-korszak új közigazgatási rendszere: 1950-ben a csepregi járást megszüntették, ekkor a város elveszítette járási székhely szerepét és városi rangját, községgé fokozták le, és Vas megyéhez csatolták.

Különösen izgalmas része ezeknek az éveknek a helyi társadalmi ellenállás témája. Az „ötvenes évek” ellenállásaival való foglalkozás viszonylag új témának számít, ezért nagyon fontos, hogy Jobst Ágnes külön fejezetet szentelt eme, hosszú időn keresztül elfeledett témának. Majoros István, egy Hatvanból származó rádióműszerész körül bontakozott ki a szervezkedés. Majoros hosszas beszélgetéseket folytatott ismerőseivel az ellenállásról. Fölkereste Fekete Péter káplánt, s azt mondta, „kellene valami szervezkedést indítani a rendszer ellen”. Felkelésüket az állambiztonság még csírájában elfojtotta. Átlagosan 8-10-12 éves börtönbüntetéseket szabtak ki az elítéltekre, ezen kívül kiszabtak két halálos ítéletet, s ebből egyet – Majoros Istvánét – végre is hajtották. A szervezkedők között még egy ÁVH-s határórt (Barna Lajos) is találhatunk, ami érdekes mentalitás- és rendőrség-történeti elemzési lehetőségeket vet föl arról, mennyire is volt sikeres az ÁVH-sok politikai nevelése, s milyen irányokba építhették kapcsolatrendszerüket (Barna halálos ítéletét egyébként 15 év börtönre változtatták). (131.)

A csepregi ellenállás más ellenálló csoportokkal (legismertebb a Viharsarkon szervezkedő Fehér Gárda) együtt jelzi a – köztudatban rögzült – passzív társadalom képének tarthatatlanságát. Ahogyan a szerző érzékelteti, volt kellő elszántság és elkeseredés a fönnálló rendszer megdöntésére. Ám okkal vélhetjük, hogy a csepregi ellenállók csak azt tudták: mit nem akarnak. Jövőképük nem igen volt, azon kívül, hogy Rákosiék tűnjenek el, és vessenek véget az elnyomásnak, az ÁVH terrorjának, az egyházüldözésnek és a parasztok zaklatásának.

A kilencedik fejezet (142–154.) bemutatja 1956 helyi történéseit és emlékezetét. Különösen izgalmas kérdés 1956 helyi emlékezetével kapcsolatban, milyen volt a viszony az (időlegesen) szétfosló állam/párt-hatalom képviselői és a forradalom támogatói között. Bár a helyieknek volt mit elszámolniuk a helyi hatalommal, olykor menteni igyekeztek a tisztviselőket a népharag elől. Egy Barasits József nevű gazda ott találta a pártházban Máthé Gyula párttitkárt, és javasolta, hogy tűnjön el, amíg a tüntetők odaérnek. Később a tömeg mégis majdnem szétépte Máthét. Mindez mutatja, hogy még egyazon településen belül is jelen volt az együttérzés, a vérontás elkerülésének szándéka és az – érthető – revansvágy. (142–145.)

A tizedik fejezet (155–159.) egy portré a korábbi fejezetekben többször hivatkozott Fekete Péter káplánról, aki a Majoros-féle ellenállásnak nem volt szervezője, mozgatója, inkább mérsékelni igyekezett a kirobbanni készülő haragot, ám mégis meghurcolták és elítélték a Rákosi-korszakban. A Nyugat- és Északnyugat-Dunántúlon nem volt ritka, hogy papi személyek – a katolikus egyház erős társadalmi beágyazottságánál fogva – jó értelemben politizáló (közügyekért kiálló) szerepet játszottak, a helyi közösségben a szigorúan vett papi feladatoknál szélesebb körű tevékenységet folytattak. Fekete Péter legényegyleti szervezőként, cserkészvezetőként nagy szerepet játszott a város egyleti életében.

Ahogyan a Mosoni-síkság szintén katolikus falvaiban, Vas megyében is a Független Kiszármazópárt, majd a Demokrata Néppárt jelentette a politikai alternatívát a papok számára. Döntő szerepük volt abban, hogy a Demokrata Néppárt a Nyugat- és Északnyugat-Dunántúlon, Vas megyében éppúgy, mint a Mosoni-síkságon, elsöprő erejű győzelmet aratott a kistelepüléseken, amelyek hagyományosan vallásosabb arculattal rendelkeztek és rendelkeznek, mint az ipari központok. Nem véletlen, hogy az államszocialista

rendszer mindent megtett a papság megtörésére. Feketét is – noha ártatlan volt a szervezkedésben – 15 év börtönbüntetésre ítélték, majd miután 1955-ben kegyelemmel szabadult, kitiltották Vas megyéből, és áthelyezték Fehértóra. (157–158.)

Az állambiztonság paranoiáját jelzi, hogy még az 1960-as években is megfigyelték a politikával nem foglalkozó plébánost, aki legfeljebb honvágyának adott hangot, nem a rendszer megdöntésének. Végül az utolsó fejezet (160–168.) a mezőgazdaság kollektivizálásáról szól, amellyel megtörték a vidéki lakosságot, s ezzel az utolsó ellenállás is – hosszú időre – kihuny. A modernizáció befutotta pályáivét a vasúttól a termelőszövetkezetekig, a társadalom végleg átalakult. Ennek számos előnye is volt, társadalompolitika és életmód tekintetében: a társadalombiztosítás, nyugdíj és kulturális javakhoz való hozzáférés kiterjesztése az agrárlakosságra civilizáció előrelépés volt. Ám a népesség egyre nagyobb része áramlott az iparba, más településekhez hasonlóan. (166–167.)

A könyv 45 képet és 15 táblázatot tartalmaz. Ezek a források közel hozzák az olvasót a lokális társadalomhoz. Némelyik fénykép (pl. Kiss Antal legényegyleti képe vagy egy elsőáldozás 1950-ből) akár iskolai tanórán is jól elemezhető forrásként. A kötet számos érdekes, informatív forrást közöl, például egy korabeli úrlapot a határövezetbe való kiutazáshoz.

Jobst Ágnes igényesen, jó stílusban, gazdag forrásbázison írt könyve nemcsak Csepreg polgárainak, hanem a Nyugat-Dunántúl társadalom-, politika- és gazdaságtörténetével foglalkozó történészeknek és szociológusoknak is hasznos olvasmány. A Majoros-féle szervezkedés bemutatásával gyarapítja és mélyíti az ismereteket az „ötvenes évek” ellenállási mozgalmairól, szétfoszlatva a passzív, beletörődő társadalom képét, s a 20. század más eseményeit is „alulról”, a helyi társadalom felől mutatja be, árnyalva az országos, „nagy” narratívát.

(Jobst Ágnes: Csepreg a 20. századi történelem viharában 1900–1960. Szombathely, 2020, Szülőföld Kiadó, 232 p.)